

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 31

ԾԱԲԱԹ, 31 ՄԱՅԻՍ 1919

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ

«ՎԻՃԱԿ»

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՅԹՆԵՐ

Ա.

ԳՐՈՑ ԲՐՈՑ

Երեք գեղանի քոյրերու, ծաւի-ծաւի հարսներու, — Վանայ, Ուրմիոյ ու Գեղամայ Ծովերու օղակին մէջն ու շուրջը՝ վեհափառօրէն, ծանրիկ-մանրիկ, ալեփառ գլխով, յաւերժանիստ Հայաստանը, գերազանցօրէն բնապաշտ երկիրն է:

Բնապաշտ ու գեղապաշտ նոյն ատեն: —

Ասքանազեան տոհմին ինքնատիպ յատկանիշը՝ արեւելեան երկիրներուն վճիտ կապոյտին տակ:

Տօներու սիրահար, հանդիսութիւններու համար գինով, աւանդութիւններու քնարահար ժողովուրդն է հզաժ Հայը:

Գողթան երգերը հիւսուած են դարեր առաջ, ու դարերու համար: Գողթան բամբիւրը կը հնչէ հեթանոս լարերով՝ քրիստոնեայ ականջներու: Բնապաշտ վանկերու մէջ՝ տիեզերական խորհուրդը կը ծփայ, Վահագնի դարերէն մինչեւ մեր օրերը:

Գեղապաշտ է շունչը որ կը թրթռայ ամէն հայ երգի մէջ, ազգային ամէն տօնի առիթով:

Տարեկան բոլոր տօներուն մէջ՝ թերեւս միակն է Համբարձման Տօնը, որ կը կատարուի անմրցելիօրէն հարուստ աւանդութիւններու ցնցղուամով մը:

Հայաստանի մէջ՝ ան շա՛տ խոր արմատ ունի: Անոր նշանակութիւնը, կը թուի թէ, քրիստոնեայ դարերէն ալ առաջ իւրացուցեր էին մեր բնապաշտ հեթանոս նախնիքը:

Ան կապուած չէ անպատճառ Նազովրեցի Յիսուսի Համբարձման հետ: Հայ միտքը՝ այդօրէն դարեր առաջ՝ ունէր իր Համբարձումն ու Հոգեգայլուստը, իր հեթանոս ըմբռնումին վերացումն ու աստուածացումը:

Քրիստոնեայ հայրերը, նոր եկեղեցիին խորանին հետ փոխանակեցին հին մեհեաններուն ծէսերը: Բնապաշտ տօներուն հազցուցին բանավար արեւմտեան տօները: Գինը նորին հետ ձուլեցին:

Բայց կարկանդակն տակ հինը կը շողայ նորէն,

ինչպէս հարսին գեղավառ դէմքը՝ շղարչին տակէն:

Թող ըսեն որ Համբարձուժը տօնն է՝ տասնը ինն դար առաջ Պաղեստինի լեռներէն մէկուն վրայ յատարուած դէպքի մը:

Թող Վիճակ հակե՛ն՝ իբր յիշատակ Մատթիայի փոխընտրութեան, թող խաչանիշ կրէ տօնը. — ան տօնն է եղած, Խաչի Վարդապետէն առաջ, Բնութեան արբունքին, պիտի ըսեմ՝ Բնութեան կոչումնին:

ԱՇԽԵՐԱԺՈՂՈՎ ՏՕՆԸ,

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆԻՔԸ

Համբարձուժը, Հին Հայ Աշխարհին մէջ, աշխրատողով տօներէն մէկն է եղած:

Աչքի առջեւ ունենալով այն բոլոր աւանդական սովորութիւններ, ծէսեր, երգեր ու մաղթանքները՝ որք հիւսուած են դարէ դար՝ Համբարձման տօնին շուրջը, մենք կը տեսնենք անոնց խորքին մէջ բուսապաշտական և ջրապաշտական հետքեր, իբր խօսուեն ապացոյց որ Համբարձուժը մնացորդն է՝ հեթանոսական հին օրերէն ծանօթ և շատ տարածուած տօնի մը:

Բնութեան տօնն է այդ: Բնութեան պողոճմին, երկրի բեղմնութիւն տօնը:

Գարնան առաջին երեք ամիսներուն մէջ է որ հողը, — արգանդը երկրին —, պէտք է ծծէ իւրացնէ սերմն ու սաղմը կեանքի բեղմնիչին, առանց որով շնչաւոր էակը չի կրնար ապահովել իր տարեկան յարանորոգ կեանքը:

Աւանդ խօսքեր կան, ժողովուրդի բերնին մէջ, որ ամբողջ գիտութիւն մը կը ցոլացնեն. —

- «Մարտին ցանիս՝ մարդ իս.
- «Ապրիլին ցանիս՝ կ'ապրիս.
- «Մայիսին ցանիս վա՛յ իս, չը ցանիս՝ վա՛յ իս»:

Այդպէս՝ կը ճանչնայ հայ երկրագործը՝ Բնութեան պահանջները:

Մարտ ամսուն մէջ եթէ ցանելու ըլլաս՝ իբր մարդ կ'ապրիս. ճիշտ ցանքի եղանակն է, ցանէ՛, որ մէկի տեղ թիւր բերք քաղես, ու ապրիս անկարօտ, մարդու պէս:

Թէ չկրցար՝ ցանքդ մնաց Ապրիլին, է՛հ գէշ չէ, ցանես՝ ցանքիդ արդիւնքը թէև Մարտի բերքին չափ առատ չըլլար, բայց քեզ կ'ապրեցնէ:

Իսկ թէ գործդ մնաց Մայիսին, վա՛յ քեզ: Յանես ալ օգուտ չունի, չցանես ալ: Յանեմ ըսես՝ վա՛յ ես, չցանեմ ըսես՝ վա՛յ ես, դժբախտ ես, դատապարտուած ես, ցանն ու հունձը՝ ատենին չին հասնիր:

Եւ մարտին ցանուածն է որ իր գլուխը կը պսակէ Մայիսի ամսօրերուն մէջ:

— «Աղէկ տղան՝ օրօրոցէն.

«Աղէկ տարին՝ գարնանոցէն»:

Եթէ բախտորոշ պահը Մարտն է տարւան բերքին համար, հող-արգանդի ընծայման եռամսեակն ալ Մայիսն է:

Մայիս ամսաբառը, լատիներէն maius՝ մեծ, մեծացում կը նշանակէ, եթէ չեմ սխալիր, այսինքն ուռեցում, յղութիւն, պտղում:

Եւ ի՞նչ է իսկական իմաստը համբարձում բառին. — ամբարձում, վերացում, ամբարում, դիզում, մեծացում՝ փոքր բանի մը, թէ՛ բարոյական և թէ՛ առարկայական առումով:

Ուրեմն, վերացումը, աստուածացումը՝ սաղմի. և աստուածացումը՝ պտղումի, apothéoseը Բնութեան աճած ուժերուն:

ՈՍԿԻ ՏԻՎԻՆ, ԴԵՂՁԱՆ ՍԵՐԷՍ

Քիչ մը քրքրենք հին էջերը: Ո՛վ էր Անահիտ, ի՞նչ էր իր դերը բնապաշտ հայոց մէջ:

— «Ոսկեծին, Ոսկեմայր Անահիտ Տիկին», Մայր Դիցունհին, բարերար՝ մարդկան ընտելեան, մայրն էր ամենայն զգաստութեան. շունչ և կեցուցիչն էր Հայոց Աշխարհին, և խորհրդանշանը՝ համեստութեան ու լրջութեան հետ մանաւանդ մայրութեան (*):

Հին հայերը, ամէն տարի, Ամանորին, մեծ հանդէսներով կը տօնէին Հայոց Աշխարհի Մայր-Դիցունհի Անահիտին տօնը: Անոր բազմինին՝ այսինքն խորանին, բեմին, պատարազի սեղանին առաջ՝ վարդեր կը ցրուէին, և սպիտակ աղաւնիներու տարմբեր կը թռցնէին մեհանին շուրջը, Աշտիշատի տարօնեան դաշտերուն մէջ:

Անահիտին համալօր է՝ յունական Artémisը և հռովմէական Dianeը, անտառներու աստուածուհին:

Գաղափարներու զուգորդութեամբ կը յիշենք բնապաշտական զոյգ մ'ուրիշ անուններ, Cérés և Déméter: Առաջինը՝ լատինական աշխարհի հին երկնից տակ՝ երկրագործութեան դիցունհին, երկրորդը՝ յունական ափերուն շուրջ՝ Երկիրը անձնաւորող աստուածութիւն:

Եւ Դեմետրէի կամ Սերէսի մակդիրները, — Դեղձաւ Սերես, Սերեսի գաւձեր, Սերեսի պարգեւները՝ հոմանիշ են երկրի ծոցէն հանուած բերքերուն, ոսկեհատիկ ցորենին, արմաթիւն, մէկ խօսքով Ոսկի հունձին:

Ի՞նչ է այն ատեն Բնաշխարհի նահապետական սուրբ հողին վրայ ամէն երաշտ գարնան ոգեկոչուած պարզ մէկ աւանդութիւնը, Հունձկուչուչու. —

- «Հունձկուչուչու գալ սարի,
- «Անձրեւ կուգայ այս սարի.
- «Մեր արեւ ու ափը կանաչի,
- «Մեր մարական պրեպրեմի:»

Սովորութիւն մը՝ «անդաստան» օրհնելու ձեւով, տունէ տուն կամ արտէ արտ, խամաճիկի

(*): Հայ դիցաբանութիւնով հետաքրքրուողները գոհացուցիչ տեղեկութիւններ պիտի գտնեն պատկերազարդ «Յուն-չիկի Հայաստանի»-ի մէջ՝ Անահիտի, Արամազդի, Աստղիկի, Վահագնի, Տիրի և այլն և այլն. արու եւ էգ աստուածներու մասին:

նմանող Հունձկուլուլուին զլխուն ջուր թափուելով :

Երաշտ տարւան շարժառիթը, ժողովրդի պարզ ըմբռնումով, թերեւս, չար աստուած մը կրնայ ըլլալ. — Հունձի Կլղող ոգի մը, «կալ-կալ»ը՝ Եզնիկի բառով :

Վ.Ա.Ն.Ա.ՏՈՒՐ, ԿՐԻՒԻՏՆԵՐ

Չարին դէմ բարին կայ սակայն. և յազթականը՝ բարի աստուածը, բարի ոգին է : — Վանասուր կամ Ամանորը, — «Դիցն Ամանորոյ, ամենաբեր նորոց պողոց տօնից հիւրընկալ Վանասորի», ըստ անգին Ագաթանգեղոսի :

Վանասուր, արմատական նախնի առումով, հին Արմէնին բերնին մէջ, կը նշանակէր օրեւան տուող, «հիւրընկալ» : Վան՝ նախնական իմաստով՝ անստ ըսել է, այգի, ծառասան, ծառնոց, պուրակ, որ նախամարդուն առաջին բնակարանը եղած է՝ քաղքեքնակ ըլլալու շրջանէն առաջ :

Մեր բազմահարուստ բայց պատառ-պատառ անցեալին պատմական էջերը մեզի հասած չեն որ մենք գիտնայինք թէ ինչ պատարագներ ու «խորհուրդ խորին»ներ մըմնջած են մեր գեղապաշտ նախնիք՝ հայրենի պուրակներուն կանաչագեղ խորաններուն մէջ, արմենական արշալոյսներուն ընդ առաջ :

Մարդն ամէն տեղ նոյն է, հիմա՝ որչափ մանաւանդ առաջին դարերուն : Եւ եթէ Կիրը չէ պահած, Միտքը պահեր ու աւանդեր է քանի մը շող՝ նախնի արեւներէն :

Կոյուացի կամ Կեղտ կրօնական պետերը Դրիւիդները (Druide), մեհեաններ չունէին, այլ կը հաւաքուէին մութ անտառներու մէջ : Տարեկան մեծ հաւաքոյթը տեղի կ'ունենար Կարնուտի անտառին մէջ :

Անոնք կը հաւատային թէ՛ շատ բոյսեր գերբընական զօրութիւն ունին իրենց մէջ, և մասնաւորապէս նուիրական էր իրենց համար ձագոմը (Gui, Viscum) զոր ամէն տարի առանձին հանդիսաւորութեամբ կը քաղէին ոսկի դանակով, ոսկէ-յօտոցով (serpe d'or) :

Հայոց մէջ ալ շատ բոյսեր ճանչցուած են իբր նուիրական ու հրաշագործ : Սօսեաց անտառի պաշտամունքը՝ Սօսանուէր ուխտով ծանօթ է պատմութենէն : Համասպրամը՝ առասպելական յատկութիւններ կը միացնէ եղեր իր աննման տեսքին ու հոտին : Լօշտակ կամ Լուստակը՝ ժողովուրդի մտքին մէջ՝ քսանըչորս ցաւի դարման ունի : Եւ դեռ Սուսունը, Ախպրանց-արունը, Ոսկեխոտը (խլիսա)՝ իրենց սարերէն ձայն կը բարձրացնեն, ըսելիքներ ունին մեզի . . . :

Կոյուացի Դրիւիտները ոսկի դանակ ունէին՝ նուիրական անտառի սրբազան ուտը կտրելու : Մտքիս մէջ կը զուգորդուի Հայաստանի մանուկին խաղն ու երգը. ինչպէս պատեհ, ինչքան խօսուեն. —

— «Արեւ՝, արեւ՝, դուրս ելիւ,
« — Քու հայրդ ու մայրդ եկեր են ,

- «Ոսկի դանակը բերեր են ,
- «Կոր ծառի սակ հորեր են .
- «Գոմեան եկեր կոխեր է .
- «Ժամհարն եկեր հաներ է .
- «Տարեր դրեր ետնկանց տուն ,
- «Ետն-գաւազան վե՛ր գրլխուն» :

Այսպէս կ'երգեն Վասպուրական-Վանի, — «Լոյսի թագաւորութեան մեծ անտառին» — խաղակ-մանուկները՝ այգիի մէջ խաղցած տանն, երբ պայծառ արեւն իր տաք շողերը ծածկէ ամպերուն մութ վարագոյրին ետեւը :

Ո՞վ են արեւ-մանուկին հայրն ու մայրը, ինչո՞ւ Ոսկի դանակը բերեր են, կոր ծառին տակ թաղեր են. ինչո՞ւ տէրտէրն եկեր՝ օրհներ է . . . — հետաքրքիր հարցեր՝ հայ աւանդութիւններու «Դուրս-բացէք»ին դրան երեսին, իբր մուրճի հարուածներ՝ ըզմանքով տրուած :

Ա.Կ.Ա.Կ.ՄՈՒՍ, ՄՍ.Ն.Կ.Ա.ՊԱՐՏԷՂ

Արշալոյսի ցնցուղներով դալարազուարճ մըշտականաչ մեծ ու անծայր-անժիր անտառները՝ եթէ բնապէս օթեւանը եղած են առաջին պարզ-միտ մարդ-էակին, դարերու հոլովման հետ՝ բնապաշտ հակումները տակաւ նրբացած՝ մարդը պահած է ու պիտի պահէ դարձեալ անզուսպ սէրը դէպ կանանչ մայրիները, դէպ ծաղկաբոյր այգիները մեծ Բնութեան :

Եւ եթէ Դրիւիտ ֆրանսացին՝ մեհեանի ու տաճարի տեղ՝ անտառին խորհրդաւոր համանուագին մէջ է որ ծունր դրած է Բնութեան մեծ ուժ-ժին առաջ, — անկէ դարեր տարբերութեամբ՝ Պըղատոն, գիտութեան քուրմ մը, Ակադէմուսի այգիներուն չուքին տակը վարած է իմաստասիրութեան դպրոցը, որ ապա իր անունը տուաւ բովանդակ գիտութեանց կաճառներուն, — Ալլադիւս :

Երբ Ակադեմիա բառը՝ նախնական առումով՝ պարտեզ, այգի եղած ըլլայ, կամ պարտեզ-ուտումնարան թարգմանենք, ինչքան գողտրիկ ու բովանդակիչ է ուրեմն հայերէն «Մանկապարտեզ» բառը, իբր մանուկներու ուսումնարան, որ այգիի, պարտեզի, բուրաստանի չափ բացօդեայ ըլլալու է, զուարճալի և կրթիչ :

Զնեռանանք մեր նիւթէն :

Սաչափ ըսենք որ՝ հին ու նոր, ազգային և օտար, գրաւոր եւ անգիր ցիրցան նշխարները համադրելով՝ մենք կը յանգինք, հոս ալ, մէկ համոզումի, — մեր բոլոր քրիստոնէական տօները կը կրեն լոկ ջրդեղ մը՝ բնիկ հեթանոսական և բնապաշտ տօներուն վրայ, որոնց ազուր հմայիչ դիմագծերը պահուած են մասամբ մատենագրութեան և մեծ մասով ժողովրդական փարթամ ու հարուստ աւանդութիւններուն մէջ :

Հայկական շքեղ տօներէն ամենէն հետաքրքրականներէն մէկն է ահա՛ Համբարձման կամ Վիճակի տօնը :

Բնապաշտական մաքուր ըմբռնումներու անբաւ գանձարան մ'է Վիճակի տօնը, միացած՝ գը-

րական բարձր արժէք ներկայացնող բանաստեղծական կտորներու, որք կ'երգուին քաղցր եղանակով:

Բ.

Գեղ: «Վ.Ի.ՃԱ.Կ»

Իրարանցում մը՝ Համբարձման շաբթուն, գիւղի կամ քաղաքի մէջ, թաղէ թաղ, տունէ տուն:

Վիճկի շաբաթն է: Ամէն ազաք սիրա՛ կը արօփէ: Խմբու՛մը թաղեցի մանչ ու աղջիկ սիրւորներուն՝ այնպէս բնական, այնպէս հաղորդական՝ ինչպէս արձագանգը գերանին մէկ ծայրէն միւս, ինչպէս անձրեւին ուղիները՝ սարերէն դէպ ձոր ու ծմակ:

Ձանգակ չգարկին: Տօնին յուշքն իր հունչն ունի, իր կոչը, իր հրաւէրը, իր խնդրանքն ու ակումբը:

Խոխոջ ջուրերու ափը, սօսափուն ծառերու քնարաւոր սաղարթներուն տակ, կամ շուք փողոցի մէջ՝ թեւ թեւի, բերան ականջի՛ կը շրջին, կը խմբուին իրիկուն մը. լուռ անխօս կը վիճին, օրակարգը կը կազմեն ու գործի կ'անցնին, այնպէ՛ս բարեպաշտ ու այնպէ՛ս բնապաշտ՝ ինչպէս ակօսի մշակը գարնան առտունները՝ խաչ-խաչափնքումը երեսին, բարիլուսու երգը շրթներուն. —

«Գործ առաւ ե՛լ . . . , հօռովե՛լ, հօռովե՛լ . . . »:

Խուճերն ու ծրագիրը պատրաստ են:

Չորեքշաբթի է: Համբարձման հինգշաբթիին նախօրիկը:

Օրը խորհրդաւոր է. օրը՝ ծնող-օրն է Եգապան Օրւան:

Չատիկէն ի վեր մինչեւ այդ օր, ահա քառասուն օրեր՝ ինչ ամէն հայ էգը, ծաղիկ-աղջիկ կամ նոր հարսնուկ, գլուխ-կնիկ թէ՛ թոռոմ-մամիկ, — ամէնը կիրակմուտ են պահեր:

Քառասնոցին՝ կար չեն կարած, գործ չեն ըրած, չեն զբաղած իրիկունները, — Համբարձման կիրակմուտ են պահեր: Եւ կիրակմուտի աշխատանքը «կրակ է» . —

— «Կիրակին, ո՛չ կիրակմուտին»:

Թէ աշխատին՝ հաւելոր կ'ըլլան, աչից լոյսը կը մարի ինչպէս մայրամուտ արեւի շողերը կը մարմրին՝ իրիկունէ իրիկուն:

Համբարձման շաբաթն է. օրը չորեքշաբթի. Քառասնոցւան վերջին օրը: —

— «Հաւելորը շուռ տարու օրն է»:

Ամէն բերան կը շնչէ. ամէն ականջի՛ նոյն Գողթներգը կը բզզայ:

— «Համբարձումը գալիս է.

— «Ծաղիկը ցրնծալիս է.

— «Այ վիճակ երգող աղջիկ,

— «Ձեռքդ ծրվըլալի՛ս է . . . »:

Այգորոգները՝ արշալոյսին հետ սարերն ի վեր կ'արձկեն իրենց ճապուկ-քալուկ սրունքները: Արեւին տաք շողերը լերան գլխէն իրենց չհասած՝

իրենց շող աչերուն ցոլքերը կը ցնցողուն կանաչ խոտիկին՝ շող ու շամանդաղներուն վրայ:

Վիճկըւոր խումբը, ոտքերը շաղաթթախ, աղթրնի բարի լուսու հետ ծաղիկ ժողվելու կ'ելլեն՝ բարձրիկ պճնուկ սարերուն կողերն ի վեր. — Գեղի երկնից տակ:

Կամ թաղին մէջ, արեւամայրէն ետք, տունէ տուն կը շրջին՝ հարսնառի մեծ թափօրով, հարսանեկան շուքով ու շարժումով. — Քաղաքի փողոցներուն մէջ:

Վիճկի թափօրն է կ'անցնի. — հանդիսաւոր լուռիւն: Հարսը շրջապատեր են աւելի տարէց հարսնեւորներ: Վիճկի սեռիկը (կամ բղուղ, կըձուձ՝ ըստ գաւառի) հարսին առջեւէն կը տարուի՝ վիճկըւորներու թելին վրայ:

Սարէն ըլլայ թէ թաղէն՝ կը հաւաքեն եօթը տեսակ ծաղիկներ, եօթներանգ փունջեր կազմելու:

Կը քաղեն ու կը փնջեն. կը փնջեն պէսպէս փունջեր, — խա՛ջիտլցեր, ձիաւորա՛ջիտլցեր, սիրա՛ջիտլցեր, վիճիլա՛ջիտլցեր, եօթներփեան՝ հոտով փունջեր:

Կը քաղեն ու կը փնջեն՝ սարի հարսներ, վիճիլըւորներ՝ երգելով: Փունջը երգով կը կապեն. —

— «Ծաղիկ եր հոսով-մոսով,
«Եկաւ անցաւ իմ մոսով.
«Աչքս սեսաւ՝ սիրեցի, —
«Ու մրնացի կյառով . . . »:

— «Ծիրան եմ՝ ծառի ձերից,
«Կ'երեւամ հետ քերերից,
«Եկան քաղեցից սարան՝
«Ծախեցից սրխամարներին . . . »:

Ուրիշ բերնէ՛ ուրիշ գովք. երգը շատ, երգողը զուարթ, գովուկ սարին վերելքն ի վեր՝ երգը շուրթին, երգը լեզուին, ձորնիվար՝ գովքը շուրթին, գովանքն անուշ ու թրթուուն, կ'երգեն կոյսերը, Վիճկի երգեր. —

— «Գիւլգիլի ցարգիգ,
«Իմ սիւրահի վիգ,
«Թալեմ վեր քելիս,
«Հոսն առնէ քրթիս»:

— «Կանաչ կանաչ կանչեցեք,
«Կանաչ սրմբուլ քաղեցեք.
«Ձերմակ ձիեր հեծուցեք
«Յորդան գետեր անցուցեք»:

— «Վարդ եմ քաղեմ մաղերով
«Վեր եմ դրել շաղերով.
«Հրեկս կուգայ իմ ետք՝
«Ալ ձին քակին խաղալով»:

— «Սարե ի սար եմ քրոնել,
«Քառսուն ծաղիկ եմ քաղել.
«Քառսուն ծաղիկ փունջ կապած՝
«Յարիս նրեք եմ դրել»:

— «Աղբիւր գացի՛ շուրհ անուշ,
«Ծաղիկներու հոսն անուշ.

«Կարմիր վարդ՝ արժա նրման,
«Մանիբեակի հոսն անուռ . . . » :

Ու քիչ մըն ալ ծաղրական, Կովկասի խորխտ լանջերուն հայ գեղջկուհիներուն բերնով: Դաշտ ելած են անոնք՝ «Ջան Գիւլիւմ»ի համար ծաղիկ քաղելու և փնջելու: Կը փնջեն ու կ'երգեն .—

- «Ելայ գրնացի ծաղիկ ,
- «Վախեցայ՝ մասքս ծակի .
- «Հարսնեիմ քաղել սրւի .
- «Մոնքեիմ փրնջել սրւի .
- «Գրգրիմ բաժանել սրւի՝
- «Գրգի բաժիմ՝ կըսերը .
- «Մըլվըլալայ ծըսերը . . . » :

Սարէն ըլլայ թէ թաղէն՝ վիճկըւորները կը ժողվեն եօթը հողէ եօթ ծաղիկ, եօթ գոյնով: Փունջեր կապած՝ կը զարնեն Վիճկի բղիկին բերանը:

Եօթն աղբուրէ ջուր կը լեցնեն բղիկին մէջ: Եօթը տեսակ քար կամ աւազ մէջ կը ձգեն: Վիճակը կանոնական ու պատրաստ է այլեւս:

ՀՐԱՅԻՆ ԳԻՇԵՐԸ

Վիճկըւորներ՝ սուսիկ-փուսիկ ետ կը դառնան իրենց տեղը, վիճկի բղուղին թանկ ու կախարդ բեռին հետ:

Մանչեր՝ աղջիկներուն հետքին վրայ են: Վիճակը թոցնելու կը ձգնին: Վիճկըւոր կոյսերը բըղուղը կը տանին ծածուկ տեղ մը կը պահեն. դաշտերու մէջ, թաւ խոտերու շուքին տակ, խիտ թուփերու փէշերով կը քողարկեն: Շատ տեղեր՝ ամբողջ գիշերը պահակ աղջիկներ անքուն կը հըսկեն Վիճկի կճուճին վրայ, որ չարածճի տղաներ չիգան իրենց փնջած ծաղիկներն ու Վիճկի կճուճը գողնան:

Ասկէ՛ հեղնանքը, երկար անքուն մնացողին .— «Ծաղիկ ես պահում . . . »: Եւ ասկէ՛ ծաղրասացքներ, վիճկըւոր կոյս բերաններէ՛ արու խուզարկու գողիկներուն հասցէին .—

- «Վիճակ նրստեր վեր պաշին,
- «Ազաբ լաներ՝ վեր լակին :
- «Վիճակ նրստեր վեր իունն ,
- «Ազաբ լաներ Վիճկին օուն :»

- «Շահբաղու խօրօս լաներ՝
- «Ուխտ են բերե մեր խաչեր .
- «Գողցան սարան վիճկըներ» :

Վիճկի բղուղը ծածքի ներքե չի դրուիր. բաց օդին մէջ, կապոյտ, ցօղուտ երկնից ասկ՝ աստղերուն գիւթական ազդեցութեան տակը պէտք է մնայ եօթնաղբիւրիկ ջուրը, եօթը ծաղիկ, եօթը քարի և առտան ծաղիկներու ցօղովը յի սեռիկը, Վիճկի բղուղ կամ կճուճը .— հայ Գիւլիւմի հարցուկն ու Սիբիլան: Նոր քրմութեան անշունչ պատգամախօսը, որ 12 ժամ յետոյ պիտի բանայ բերանն ու բարբառէ .—

— «Հայաստան, Հայաստան, դեռ կանգուն

են քու քաղաքներդ . դեռ կանգուն են քու տաճարներդ, դեռ հարսի ու փեսի ձայներ կը լսուին քու մէջդ, դեռ սղան օրրանի մէջ կը ճուայ, դեռ հուրը վառարանին մէջ կը ճարճատի, դեռ մուխը երգիքներուն վրայէն կը բարձրանայ. դեռ քու զաւակներդ բարձրավիզ կը քայն . դեռ երկաթը իրենց ձեռքին մէջ և իրենց մէջքին վրայ կը փայլի . դեռ քու աղջիկներդ ծիրաններով կը զարդարուին, դեռ անոնց վիզին վրայ ոսկի մանեակ և թեւերուն՝ ապարանջաններ կը յողան . . . , — Դուն պիտի ապրիս տակաւին ու պիտի ողջունես նոր-նոր արշալոյսներ հայկական . . . » :

Այսպէս պիտի պատգամէ անգիր հայ հարցուկը՝ անխօս հարսնիկին ձեռքովը, հնիկ-մնիկ մամերուն թոռուկ շրթներուն խորճուկ իմաստասիրութիւնովը:

Այն գիշերը, աստղունքին տակ կը մնայ Վիճակը՝ Հրաչքի Գիշերան մկրտութեան աւազանին, աստղերուն մեռն-արցունքին կնիքն ստանալու:

Գիշեր մ'է այն՝ որ չունի՛ նմանը ամբողջ տարւան լուսնազարդ թէ անլուսին գիշերներուն: Խորին խորհուրդով միգամած գիշեր մը, որ տիրական լուսու մէջ պիտի ծածկէ տեսիլը Սուրբ Համբարձման:

Այն գիշերը, Հրաչքի Գիշերը, երբ Լէյլի-Մէջրում՝ գոյգ սիրալծորդ բացխփիկ աստղերը՝ «Ողջում» կուտան-կ'առնեն, ու գետին կ'իջնեն երկնահոս, գիշերան խռսափուկ այն ժամին, ծարձաղիկներն ալ լեզու կ'առնեն հրաչքով, ու կը պատմեն բուսական իրենց շնորհն ու գաղտնիքները եզական .— Հոգեգալօ՛ւստ է՝ համբարձած անշունչ տունկերուն:

Այն գիշերը, չորեքշաբթի լոյս հինգշաբթի՝ Հրաչքի Գիշերը, ծաղիկներն ու խոտերը միմեանց հետ կը խօսին, կը պատմեն թէ ի՛նչ ցաւի դեղ ու դարման ունին իրենց մէջ, և ի՛նչ կայ-չկայ իրենց արմատին մօտ: Արքայիկ օձը՝ Շահմար՝, կէսէն կտրող ու պոչի մասն ուտողը՝ Լօխման բժիշկ մը կը դառնայ, ծաղիկներուն լեզուն հասկնալու շնորհը կ'ստանայ:

— «Արեայիկ-օձն է ըսպիսակ, խիստ խորագէտ ու իմասունն .
«Համասփիւռին կու հետեւի, եւ գօրուքիւնն կ'առնու հոսոյն:
— «Այն համասփիւռ-ծաղիկն որ կայ՝ ծաղիկ ծաղկօք հազարագոյն,
«Կոյր աչերուն լոյս կու բերէ՝ քէ Տերնն այ Աղաւորոյն»:

Այն գիշերը .— Հրաչքի Գիշերն է ան, մաղթանքի բոպէ՛ն յաւիտենական .—

— Իզձերը կ'իրանան, սիրտերը կ'ուրախանան . սէրը կը հաստատի, սիրու տէրն իր մուրատին՝ սրտի սիրածին՝ հասէհաս կ'ըլլայ . բարին բարութիւնով կը լեցուի, չարն իր մախանքովը կը պատժուի . աղքատը կը հարստանայ, տնանկը կը մեծնայ . ծածկուածը կ'երեւի, գանձերը կը բացուին . բերանդ բռնածը կ'ուզես, ուզածդ կ'ըստանաս . բահը ոսկի կը դառնայ, անպէտք կը պի-

տուանայ. բախտերը կ'որոշուին, սեւը՝ սեւաբախտին, բախտաւորը՝ կարմրին կը վիճակի. թիզով չափած խոտերը կը կարծին կամ կը վճռեն երկար կեանք՝ կարծին, — թուժած պառաւին, նորափ հարսին, ազար աղջկան:

Այն գիշերը, երբ երկինքն իր սահանքները քանաւով, գոգուածքով մը երկիր կը խոնարհի, ու լուսնդէն պատարի մէջ Աստուածորդու վերելքը կը ծածկէ մարդկային դարանապիշ աչքերէ՝ այդ վսեմ ու դիւթահրաշ գիշերաւն լուսատեսիլ մէկ պահուն, երբ երկինք ու երկիր իրար մերձած ու փարած կ'ըլլան՝ աղամորդի ամէն մարդ ինչ մաղթանք որ ընէ՝ կը կատարուի ըստ անուան:

Անոր համար, ամէն բերան՝ յամեցումը կը մաղթէ Հրաշքի Գիշերաւն, հրաշքի պահուն, լոյսը բլուրին վրայ. —

— «Լուսնակն է կայմեր դարին,
«Պատկերն է Բու պատկերին.
«Լուսնակ ջան, շուս մի՛ երթար
«Չուր մեկի՛ գալող տարին . . . »:

«ԾԱՂԿԱՄՈՐ ԿԻՐՍԿԻ»Ն

Գիշերն անցաւ. հրաշքը ցաթեց. մաղթանքները կատարուեցան:

Վիճակի բոլորը աստղունքին տակ՝ դիւթական զօրութիւն ստացաւ, շախտորոշ շտորճովը լեցուեցաւ:

Վիճկըւորները, գիւղական երգիքներէն վար կը ձգեն քաղած ծաղիկներէն փնջիկներ, կամ տունէ տուն կը բաժնեն ջուր ու աւաղ՝ փոխարէն ժողովելով իրենց խրախճանին համար իւր ու ձու, ալիւր ու գաթա, իսկ Վիճակի համար՝ մէյմէկ նշան, — մատնոց, մատնի, կոճակ ևն. զոր կը ձգեն բոլորին մէջ:

Տնեցիք այդ ծաղիկը, ջուրն ու աւաղը կը դնեն խնոցին, որ կարագ շատ տայ:

Ոմանք՝ կթան կովերը դուրս կը հանեն արածաքնելու, որ յեպրար կիներու կախարդանքէն զերծ մնան: Շատեր՝ տկողցած՝ ձձուձ կը հարեն, իւրը բղիկի մէջ կը լեցնեն, իսկ թանջուրը դրացիին տանիքը կը թափեն: Կամ կը սպրդին հարեւանի ախոռը՝ կթան տաւարները արագ-արագ կը շէնքէն (կը յայնկուսեն) ու դուրս կը փախին:

Ցաւագար եղողները այն գիշեր ջուր կը տաքցնեն, և եօթը ծաղիկ ջուրին մէջ ձգելով՝ կը լուացուին ամբողջ մարմնով կամ միայն գլուխկախ:

Գառնարածը՝ գառը ծաղիկներով կը պճնէ որ տունէ տուն շրջի՝ նուէրներ ժողովէ:

Ապրիմ-չապրիմի ըզձանքն ունեցողները՝ պարաէզը կ'իջնան, կամ դաշտը, դրան արտը կ'իջնեն՝ խոտ չափելու: Սիրի-սիրի, Աստղփուշ, Աւելուկ, Իլիբիստրի կամ Վարդի թուփ կը չափեն թիզով, թել կը կապեն, գիշերաւն հրաշքէն վերջ կ'երթան նորէն կ'չափեն, — եթէ կարծցեր է՝ կեանքերնին կարծ կ'ըլլայ, եթէ աճեր է՝ երկար կեանք պիտի ունենան:

Տանիքներու ջրորդանին վրայ հաւկիթ մը կամ քար մը կը դնեն: Առտուն, գիշերաւն հրաշքէն յետոյ, եթէ կարմիր գծուած ըլլայ հաւկիթին վրայ, կամ սպիտակ մաղ գտնեն քարին տակ՝ բախտաւոր ու երկարակեաց են. եթէ սև գիծ ու սև մաղ տեսնեն, աստղերնին տոգնած է, կը կարծեն:

Այն գիշերը՝ չարքերն ալ կը յածին՝ հողածին աղուոր էգերը յափշտակել-աներեւութելու, իրենց կին ընկու: Վա՛յ այն աղամորդի մարդուն՝ որուն կինը տարան. տարի մը վերջ նոյն գիշերը միայն կրնայ վերստանալ, շատ հեղձի մը գրկին մէջ . . . :

— «Աղջի՛կ, դու հուր ես, մուր ես.
«Ես ծարաւ եմ, դու ջուր ես.
«Էս Համբարձման գիշերը՝
«Քե՛զ ման կուգամ, դուն ո՛ւր ես . . . »:

Թերեւս կնազուրկ հէգ էրկան մը, աղեղալար աւաչն է այս քառեակը. են նաև յաջորդ քառեակըն ու նմանները:

— «Լուսնակը բակ է ձրգեր.
«Քեզ ամպի սակ է ձրգեր,
«Իմ կուրացած բախտըն էլ՝
«Ինձի միճակ է ձրգեր . . . »:
— «Սմպել ա, ձիւն չի գալի.
«Սարիցը տուն չի գալի.
«Սիրքս կրակով լեցուած՝
«Աչեքիս Բու՛ն չի գալի . . . »:
— «Էս սարեմ մեկ Բոջ անցաւ.
«Քոյը սրւաւ մեջն անցաւ.
«Սիրքս մեկ կրակ ընկաւ՝
«Ոչ վառաւ ու ոչ անցաւ . . . »:

Ուրիշներ ալ՝ փակած կողպէք մը կը ձգեն քաղորի մէջ, եթէ միւս առտուն ինքնին բացուած ըլլայ՝ տարին բարի է. եթէ դոց՝ անյաջող է:

Այդ իրիկուն, ըսինք արդէն, «հաւկուրը շուռ կուտան». այսինքն Վիճակի առարկաները՝ ջան կիւլիւմի ծաղիկներուն հետ՝ կը թափեն մաղի կամ ուրիշ բաց ամանի մէջ՝ երգելով. —

— «Ըսկնա, ըսկնա պատին տամ,
«Հաւկուրը շուռ տամ, շուռ տամ.
«Վախնամ քրնեմ Բուս գալ,
«Ընկերս անհետ տանիլ տամ . . . »:

Համբարձման հինգշաբթին «Ծաղկամօր կիրակի»ն է: Նորահարսերն ու դեռատի կիներ կիրակի կը պահեն, որ Ծաղկամօրը պահպանէ երախաները՝ ծաղիկ ու կարմրուկ ըսուած հիււանդութիւններէն:

«Կաթնապրի օր» ալ կը կոչուի Համբարձումը: Զատիկէն մինչեւ այդ օրը (Բառասնոցին)՝ կաթնապուր չեն եփեր որ կովերու կաթը չպակսի: Իսկ Համբարձման հինգշաբթի՝ օրէնք է որ կաթնապուր եփեն, կաթնածաշ ուտէ ամէն մարդ:

Առտուն՝ շողերու և ցողերու հետ, մարգերուն մէջ ակնաքրճէճ բան մը կը փնտռեն. — Երեքնուկ խոտը (Trifolium): Եթէ Զորանուկ գտնեն՝ աւելի լաւ: Կը քաղեն կը բերեն ձձուձի մէջ կը ձգեն որ կարագն առատ ըլլայ:

Կամ կրիայի կօտ (պատեան) մը, իշու պայտ, փիրուզա ուլունք, Հունձկուլուլու-Աստղափուշը կը ճարեն, ձձումին վրայ կը կախեն որ չար աչքէ զերծ մնայ:

Գողթան գաւառի մէջ, Խաչխար ըսուած ուխտատեղին, ամէն տարի Համբարձման գիշեր՝ խաչ մը կ'իջնայ:

Եւ վերջապէս Համբարձման հինգշաբթի՝ Վիճակն է որ կը հանեն, արքայաշուք, հարսնափառ...:

Գ.

«ՎԻՃԱԿ-ՎԻՃԱԿ»

Իցի՛ւ՛ աչքերս շարժապատկեր (սէնէմա) մը դառնային, կամ թէ՛ անխօս, անխաղ, անհունչ գրիչս ձայնագիրի մ'ասեղն ըլլար թուղթիս վրայ, — ձեր աչքերուն առաջ վերապրեցնէի վեհափառ այն արեւոտ պատկերը, զոր մեծ Բնութեան կանաչ գորգին ու անծածք տաճարին մէջ կը ողջադրէին ամէն տարի Համբարձման օրը: Ու ձեր ախանջներուն, իմ հայրենաբա՛ղձ անտես քոյր-եղբայրներ, կրկին հնչեցնելու գայի՛ ոյրորուն ու սրտաթով այն նոր գողթներգերը, պարզ ու դպող եղանակները Վիճկի Գովքին, զոր տարւէ տարի կ'երգէին մեր դեղձուկ կոյսեր, Վիճակը թեւերնուն վրայ ձեռքէ ձեռք թուցնելով, Վիճակին ոսկի զարդերուն ծնծղայովը՝ բաց Բնութեան խորանին սպասարկու, անձե՛լ մեղեդիով...:

— «Համբարձում երկայն գիշեր, ջան Վիճակ, ջան ջան. «Քոյր գրնաց ծաղիկ չափել. » » , » » . «Ծառի սակի պաղ աղբիւր, » » , » » . «Լի՛ց տուր խրմեմ, կ'երթում հիւր, » » , » » :

Շարան-չարան քառեակներ, իրար ետեւէ-զգայադիւթ, յափշտակող երանգներ՝ երգին ու եղանակին մէջ, չափաբերուած՝ Վիճակին զարդեղէններուն շրջալսկոցովն ու համաչափ թրուածքովը:

— «Վիճկի անուն Անանա, ջան Վիճակ, ջան ջան. «Վիճակ բարձր երեւանայ, » » , » » , «Ճարին դիր մ'աշխարհի կուգայ, » » , » » :

Վիճակն ամէն ինչ է սիրւոր կոյսերուն սիրտին վրայ: Օրւան հերոսն է Վիճակը. անոր հասցէին՝ բիւր գովասանք, բիւր մաղթանք. —

— «Վիճակ նրստեր բով կ'ընէ, ջան Վիճակ. ջան ջան. «Վարդն երեսին հով կ'ընէ. » » » » : «Վիճակ նրստեր կար կ'ընէ, » » » » . «Ասեղ կոսրաւ՝ վրճ կ'ընէ. » » » » : «Վիճակ նրստեր վեր պատին, » » » » . «Վարդեր ցրփներ վեր գրլսին, » » » » :

Ու կը վախնան որ մանչերը զարնեն-յափըշտակեն Վիճակը: Զարկին տարան, վիճկըւորը կ'երգէ իր էգ ձեռնարկը. —

— «Վիճակ, արի քեզ սանեմ, ջան Վիճակ, ջան ջան. «Տանսէ սանիս քեզ հանեմ. » » , » » . «Տուն երկու ձու կը ժողվեմ՝ » » , » » . «Քեզ գերուքնէ կը հանեմ, » » , » » :

Ազատեցին, հանին Վիճակն իր գերութենէն. տունէ տուն հաւկիթ ու իւղ հաւքեցին, տուին ազար լաճերուն, փրկանքով կտ առին Վիճակը: Կը սղմեն կուրծքերնուն ու նորէն կ'եղանակեն. —

— «Վիճկի անուն Վարդիկ եր, ջան Վիճակ, ջան ջան, «Վարդ մանուշակ հոս կուտար, » » , » » , «ՈՏով ոչխար, մուսլիկ եր, » » , » » :

Եւ հիմա կ'անդրադառնան թէ ի՛նչ կ'ուզեն իրենք ու իրենց Վիճակը, ինչի՞ կը բաղձան, ի՛նչ բանի պէտք ունին, գիւղի երկինքին անպաճոյճ ապրումին համար. —

— «Ես՛իմ Վիճակ ի՞նչ կ'ուզեմք, ջան Վիճակ, ջան ջան. «Հորերով ցորեն կ'ուզեմք, » » , » » . «Ես՛ իմ վիճակ՝ ի՞նչ կ'ուզեմք, » » , » » . «Արեւով զարի կ'ուզեմք, » » , » » . «...Լարերով գովեք կ'ուզեմք, » » , » » . «...Գովերով ոչխար կ'ուզեմք, » » , » » :

Կ'երգեն. անվերջ կերգեն: Վիճկի գովքն ու ցաւը կը պատմեն գեղձուկ կոյսերը, իրենց սրտին այրած ջուրերը հոսեցնելով, Վիճկին բերնովը, սիրածներնուն ախանջէն ներս:

ՎԻՃԱԿ-ՎԻՃԱԿ

Հինգշաբթի, կամ յաջորդ կիրակի, է՛ն ուշը՝ Հոգեգալուստին օրը կէս օրէն ետքը, համախրմբուած են թաղին բոլոր հարս-աղջիկներ, մայրեր ու մամերը՝ ամարանոց-հովոցի մը տակ, — քաղաքներու մէջ: Կամ՝ բաց դաշտի մը ծաղկալից մարգերուն վրայ, կալին մօտիկ, — գիւղական համայնքին մէջ:

Կարգ-կարգ նստած են մեծէն փոքր, ծալապատ, մէջտեղը քօղաւոր Վիճկի Հարսը, Վիճակն առջեւը. — բղուղ, սեռիկ կամ կճուճ մը՝ փայլուն քուրջերու և ոսկէ զարդերու տակ, կուռքի մը պաճուճանքովը, իրր աղանաղ հեռաւոր զարմուհին՝ Տիկին Անահիտի, «ոսկեմայր, ոսկեծին» մեծ դիցուհիին: Եւ վիճկանիւթերը՝ փորին մէջ, աստղուն քաջրին ծոցը:

Վիճկի Հարսը, արեւելքն ու արեւմուտքը դեռ չզանազանող մատղաշ աղջնակ մը, անխօս՝ իր քօղին տակ և իր դերին մէջ, ձեռքովը կը պահէ Վիճկի բղուղը, կ'սպասէ մեծ քրմուհիներէն մէկուն պատգամին, որ ձեռքը մեկնէ՝ Վիճկին փորէն քուէ մը հանէ:

Խորունկ լռութեան մէջ, ներկայ ամէնէն տարէց կինը կը բանայ բերանը և հատիկ-հատիկ կը ոգէ. —

— «Բալնիսը երկնուց անցաւ, «Մեր տունն արեւով լքցաւ, «Մեր հացը՝ Հայր Աբրահամու հացը, «Մեր ջուրն է Ասուածամօր կարը... , «Հա՛րս, հա՛ն վիճակն ի բարի, «Համբարձումն ուզածդ կասարի»:

Վիճկի հարսնիկը ոքրիկ ձեռքը կը խոթէ Վիճկի սեռիկին մէջ, աստղունքով հրաշալօր, ծաղկամօր եօթներփեան ծաղիկներովը բուրաւէտ

Ղուրին ծոցէն, իբր անյատակ ծովուն խորէն,
բախտ մը կը հանէ, առարկայ մը. տէրը ո՛վ որ
է՛ անոր տունն արեւով կը լեցուի, սեղանը Հայր
Արրահամու առատութիւնը կ'ունենայ և անոր
Ղուրը այնքան համեղ՝ ինչպէս է Աստուածամօր
կաթը...:

Հրաշքի Օրւան մաղթանք է, Հրաշքի Գի-
շերւան Ղուրով սրբացած է առարկան, ու մաղ-
թանքը կը կատարուի հրաշալի տօնին շնորհիւ:

Առարկան տիրոջը կը դարձնեն. աղէկ բախտ
մ' ելաւ իրեն. երջանիկ է:

Ուրիշ մը կը հանուի՝ նոր գովքով. —

— «Ինձ ծառ չիմարի պիտէ,
«Մեջ Վանայ դաշտին բուսներ.
«Ճիւղեր նետէ՛ր՝ Ոսան ծածկեր,
«Ոսան ֆեղ ոսկի կուպի՛ք՝
«Բարձրաճէն արեւն ի վրան.

«Հա՛րս, հա՛ն վիճակն ի բարի,
«Համբարձում բղձանեղ կասարի»:

Ուրիշ մը, միշտ հանդիսաւոր շեշտով, ծանր
ու տպաւորիչ, կը խղէ խորհրդաւոր լուսթիւնը:
Միայն աչքեր են որ զիրար կը խաչատեն՝ Վիճկի
հարսին չորս բոլորէն, նոր հմայանք մը ցօղելով
դիւթահարաչ Վիճակին շուրջը: Քրմուհիներէն մէկն
է կը պատգամէ. —

— «Ծով ֆեղ գիճի, նաւը ֆեղ բաժակ,
«Դու լի՛ց, դու խրմե՛, Ասուած ֆեղ կուսայ»:
«Հա՛րս, հա՛ն վիճակն ի բարի,
«Համբարձում բաղձանեղ կասարի»:

Վիճկի հարսը նոր իրեղէն մը կը հանէ: Վիճ-
կը որները նոր գովք մը կը հիւսեն, փոխն ի փոխ
չարունակ, մէկը միւսէն ազուր, ինքնատիպ՝
մաղթանքի երգեր. —

— «Դու ունիս հազար մաքի,
«Հազարի պնեղն է ոսկի.
«Հազար կով կը կրես,
«Հազարի հովը կընսես»: Հա՛րս, հան ելն:

— «Թորվան բոցասար, հեծեր ես կաբար,
«Կերբաս Աղբամար, Սուրբ հաչի համար.
«Սուրբ հաչ սայ ֆեղ լան՝ անունը Միսիբար,
«Ոսկի օրօրոց, մարգրեթ ծածկոց»:
«Հա՛րս, հան վիճակն ի բարին, ելն:

— «Ոսկի կրնուն դարի սակին.
«Մեջը իրին հազար բարին.
«Կը գրգրողայ սիրուդ ֆամին
«Դու մեկ հաս ես՝ մեջ հազարին»:
«Հա՛րս, հան վիճակն ի բարին, ելն.»:
Քառեակներէ զատ՝ երկտող գովքեր ալ. —

— «Մայրը կերեր ձուագեղ,
«Տղան բերեր՝ ոսկի բեխ». Հա՛րս, հան ելն.:
— «Մայրը կերեր խաւքըճի,
«Տղան բերեր՝ ոսկի ծիլ». Հա՛րս, հան ելն.:
— «Մսեր ես մառան,
«Ձեռ գարկեր ես՝ ոսկու աման»: Հա՛րս, ելն.:
— «Ծուռ-շիսակ,
«Քախսն իսակ». Հա՛րս, հան վիճակն ելն.:

Բոլոր վիճկերգերը գովասանք չեն անպատ-
ճառ: Հեզնականն ու ծաղրականը, չարաբաստի-
կըն ու տխուրն ալ կան. ներկաներուն ամէնն ալ
բարինն են, մէջերնին չարը չկայ, անբախտը
չկայ: —

— «Ժանգոն՝ մախար
«Քեզ ո՛վ հասար». Հա՛րս, հան ելն.:
— «Դու ունիս հազար մաքի,
«Կօքը ձեռդ՝ կաք կը մուրաս»: Հա՛րս, ելն.:
— «Կնաս աւել՝ դրան ետեւ»: Հա՛րս, ելն.:

Ձեմ փորձեր աւելի երկարել այս չարքը:
Վիճկի երգերը շա՛տ են, հատոր մը լեցնելու չափ
չատ, պէս-պէս, հարուստ ու հնաշունչ: Անոնց
բաղդատական ուսուսմասիրութենէն անհաշուելի
օգուտներ պիտի ունենար Հայ Պատմութիւնն ու
Գրականութիւնը:

ՀԱՐԱՐԱՆ, ԶԱՆ ԳԻՒԼԻՒՄ

Կովկասի մեր եղբայրներուն մէջ, Վիճկի եր-
գերը կը կոչուին «Հարբան», «Տարան-տարան»
կամ ընդհանուր առումով՝ «Ձան-գիւլիւմ»: Ա-
մէնն ալ քառեակի ձևով, յանգաւոր և այս բա-
ռերէն մէկ կամ միւսն իբր կրկնակ (նագարաթ)
ունենալով:

Անոնք իրենց շատութեամբ ու կենդանի ե-
րագներովը կը մրցին Արարատէն ասդիի Հայուն
Վիճկի երգերուն հետ: Երկուքը մէկտեղ՝ իրենց
մէջ կը ծրարեն անգին գոհարներ նոր Գողթան-
ներու:

Անա քանի մը հատ ալ արարատեան Ձան
գիւլիւմներէն. —

— «Կայնել ես աղբերակին,
«Շող կը սաս արեգակին,
«Քո շող երեսին մեռնիմ՝
«Ունեբերիդ աղեղնակին»:

— «Ձուրը իր համբով կ'երբայ.
«Յօղածը՝ վարդի բերք ա.
«Ինձ սիրող կրտին սրղան՝
«Հազարի մեջ՝ մի բերդ ա»:

— «Ծաղիկ ես՝ բաղի միջին,
«Մի հաս ես՝ բաղի միջին,
«Գիտեր-ցերեկ՝ առանց ֆուն՝
«Գովում եմ խաղի միջին»:

— «Կոկոնըս բոռմած մընաց.
«Միսքս կըրակած մընաց.
«Ի՞նչ ընեմ իմ ապրիլը . . . ,
«Իմ աչքերը բա՛ց մընաց»:

— «Արեւն առաւ գերանին.
«Ես մեռնիմ Աւետանին,
«Ձուխս աղաւնի դուրս ելան՝
«Կանաչ խոտը բերանին»:

— «Կաբաւ եմ՝ ֆարամիջում,
«Կը կարդամ ձորամիջում,
Ասուած՝ իմ մուրազը տուր,
«Էս գալող շաքրու միջում»:

—«Սարեբուսը սուս ունեմ,
«Միջին» ոսկի սիւն ունեմ,
«Այ սրդայ, խորո's սրդայ,
«Քեզ պէս խօսուն ո՛վ ունեմ»:

—«Փող ես ուզում՝ քեզ փող սամ.
«Ոսկի սամ, ոչ քե հող սամ.
«Թե դրամն էլ հաւան չես՝
«Հոգիս հանեմ՝ քեզ փոխ սամ»:

Անվերջ, երկար «Յայլո»ներ, Հարբբանի,
Ջան Գիւլիւմի վիճկերգեր, յաճախ նաև պարի
մէջ երգուած:

Երբեմն՝ երկու խումբ դէմ-դէմի կ'երգեն
փոխընդփոխ. մէկը կ'երգէ մէկ տուն, միւսը կը
պատասխանէ երկրորդ քառեակով մը: Յաճախ
մանչ ու աղջիկ խումբեր իրարու հետ կը մրցին
երգելով: Երբ մէկ խումբն այլեւս նոր վիճկի երգ
չի գտնար ըսելու՝ պարտուած կը համարուի, ու
կ'ենթարկուի ծաղրանքի: (*)

ԱՍՏՂՈՒՆԵՐԱԶՈՒՐԸ

Իբր վերջարան վիճկի բախտարկութեան ու
երգուած գովքերուն, վիճկըւորները մէկ-երկու
փորձեր ալ ունին դեռ: Վիճկի սեռիկին դիւթա-
ղօր ջուրը անպէտ չեն ձգեր. անկէ՛ ալ պատգամ
կը հարցնեն, անոր անհով ալիքները շատ բաներ
ունին մրմնջելիք, երբ հողին ատակ է ունկնդրելու:

Վիճկի ջուրէն քիչ մը կը լեցնեն մասնոցի
մէջ, երկու բթամատերով կը բռնեն, ջրին մէջ
փոքր ծղօտ մը կը ձգեն, եթէ ծեղը դէպ աջ շրջի՝
հասկը առատ կ'ըլլայ. իսկ եթէ ձախ՝ սակաւ:

Ուրիշներ՝ նոյն ջրէն կը լեցնեն գաւաթի մը
(ֆիլցանի, չարգիւղի) մէջ, և երկու անդրանիկներ,
իրենց բթամատերը քով-քովի բերելով՝ գաւաթը
կը բռնեն մատերնուն վրայ: Խնդիրք կամ մաղ-
թանք ունեցողը, իր բախտը փորձել ուզողը՝ կը
մօտենայ կը նայի ջուրին, կամ մատովը կը դպի
գաւաթի շուրթին ու կը քաշուի: Եթէ խորձուր-
դը կատարուի՝ գաւաթն ու ջուրը կը պատին աջ
կողմի վրայ, եթէ չկատարուի՝ կը շրջուին դէպի
ձախ:

Կամ կը փորձեն նոյն ձեւով թէ՛ այսինչը
գալ տարի պիտի նշանեն, կամ այնինչի նշանածը
չուտով պիտի գա՛յ, կամ թէ այսինչը մանչ գա-
ւակ պիտի ունենա՛յ, այնինչի հիւանդութիւնը ո՞ր
սուրբին դէմն է, ևն., ևն., ևն., շատ հարցեր
ու ըզձանքներ:

Չորս մատերուն վրայ, երկու զոյգ աչքերու
մագնիսին տակ, բուռ մը բարախուն սրտերու
տրոփին ընդմէջ՝ Վիճկի ջուրը չէ՛ հորերո՛ւն

(*) «Հարբբան»ները, մեր կազմած բաղդատական մէկ
ուսումնասիրութեան մէջ, 'ի յայտ կուգան մանչ ու աղջիկի
բերնով փոխնիփոխ արտասանուած շարան-շարան տրամա-
խօսութեան ձեւով, և մասնաւոր կարգով մը ընդելուզուած
քառեակներով: Բեմական գրուածքի մը պէս՝ անոնք առա-
ջին արարուածով մը կ'սկսին, և արարուածէ արարուած,
տեսարանէ տեսարան կը յանգին վերջին արարուածին:
Կարելի չէ այլեւս մէկ տունը տեղափոխել ուրիշ տունի մը
հետ:

Եւ ի՛նչ անլոյս վարագոյրներ է որ կը բացուին մեր
աչքին առաջ՝ այդ բաղդատական դասուարեալ «Հարբբան»-
ներուն մէջ:

Չուրն անգամ պիտի դառնար, պարէր ու շրջեր...:
Իսկ Վիճկի ջուրը, Աստղունք դրուած, Հը-
րաչքի Գիշերական օծեալ ջուրն է դիւթական:

ԵՐԲ ՊԵՏԻ . . .

Համբարձման Տօնը խոր արմատ է ձգեր Հա-
յաստանի բոլոր անկիւնները: Ամէն գիւղ իր Վի-
ճակն ու իր Համբարձումն ունի. իր գովքն ու իր
երգը, իր ըզձանքն ու մաղթանքը: Ամէն տարի
աշխրատողով հանդէս է Համբարձում-Վիճակը՝
հայ շինականին ու քաղքենիին համար:

Բայց թերեւս ոչ մէկ գիւղ այնչափ համբաւ-
ուած է իր Վիճակով, իր Վիճկի հանդէսովը՝ որ-
քան Լէսքը, — հայրենիքն ու բազաւանը՝ նախնի
Արաւիկ Յարդիգներուն, խորհրդաշունչ մեհենաւայ-
րը Եօր-Յունիտին, մատուռը Ամենափրկչին՝ Տիրա-
մայր Ս. Աստուածածնին, — եթէ կարգով պիտի
ոգեկոչենք դարերն ու անանդութիւնները, ինչպէս
կարգով ու զգուշիկ քայլերով պիտի մագլցէինք
լպիրձ սանդուխները Ամենափրկչի ժայռիկին:

Տեսարանը որ կը պարզուի այս բարձրաթեք
ժայռին առաջ, չորս հովերուն լայնարաց, — այն-
քան ընդարձակ ու թովիչ՝ որքան չէ էյֆէի գա-
գաթէն ընդգրկուած համանկարը, — Վանայ այ-
գեւէտ, ծովածիփիկ, զմրուխաւ-լազիւռ հարթա-
վայրին զմայելի՛ համայնապատկերն է... նոր Այ-
վաղովսքի մը մոգական վրձինին արժանի:

Լէզքի աւանդական Վիճկի հանդէսը... երբ
պիտի կրկին փռուի բաց դաշտին մէջ, հայ դաշ-
տին մէջ, թեք ժայռին ստորոտը, աչազեղ ծո-
վակին վարդ-այտերուն վրայ: Ե՛րբ նորէն, ոգե-
ւոր և շատուխտաւոր հանդէսը, իբր նաւասարդ-
եան նոր խաղերու կրկէս: Ե՛րբ՝ մուշեցի լարա-
խաղացը, եօթն անուան տէր Մշու Սուլթան
Սուրբ Կարապետի շնորհքը թեւերուն ու զօրքը
սրունքին, իր չւանը պիտի կամարէ Եօթ-Խորա-
նին շուրջը և Սարեկայ Խոյր մատղէ... չուանէ
բազինին վրայ:

Ե՛րբ Վասպուրական աշխարհի չորս կողմերէն
խուժեն, հոն խմբուին՝ բազմատարազ, այլահա-
սակ ուխտեակները: Ե՛րբ Լէսքցի հարս ու աղջիկ՝
իրենց կուռք-Վիճակը, նոր Անահիտը, զարած-
զարդարած՝ թեւերնուն վրայ թոցնեն, «Վիճակն
է հօ՛լա՛, հօ՛լա՛» ըսեն, երգեն ու պարեն: Ե՛րբ՝
խօրօտիկ ազար լաճեր՝ անոնց շուրջը սլքտան,
Վիճակը թոցնել ջանան:

Ե՛րբ, մեր երկրի ծանրիկ-համեստ հարս-աղ-
ջիկները՝ թաղէ թաղ, տունէտուն՝ եօթը տուն
շրջին, եօթը ծաղիկ, եօթը բուռ աւազ ժողովեն,
— աւազը Հայ Մառանին տան, ծաղիկը Հայ Եր-
դիքներուն վրայ ցփնեն... — կարազը հայ բղիկ-
ներուն մէջ՝ աւազի չափ շատ, հացը՝ հայ սեղա-
նին վրայ անպակաս ըլլայ...:

Եւ նո՛ր վիճակ հանեն, սրբաւանդ բերանով,
Նոր Հայաստանին. —

— «Արեւը երկնուց անցաւ,
«Մեր սուներ բարիքով լրցաւ...»,
«Մեր հացը՝ Հայր Աբրահամու հացը,
«Մեր շուրն է Ասուածամօր կաքը,
«Հա՛րս, հա՛ն վիճակն ի բարին.
«Նոր օ՛ր է Հայաստանին...»:

Մասնաւոր դուրգուրանքով կը հրատարակենք Ռ. ՍԵՒԱԿԻ ուսանողութեան չըջանի մէկ անտիպ ու ա՛յնքան բարբախուն քերթուածը, զոր կը քաղենք 1910ին Պէրպէրեան Վարժարանի աշակերտներուն կողմէ խմբագրուած ԱԼԻՇԱՆ անունով ձեռագիր կիսամետայ հանդէսէն:

Կը հրատարակենք զայն անփոփոխ, իր տաղաչափական զարտուղութիւններովը և թերութիւններովը: Սեւակ, եթէ ողջ ըլլար, ապահովաբար այս քերթուածը շատ սրբադուր թիւններէ անցուցած պիտի յանձնէր մամուլի: Բայց իր այս անկատար ձեւին մէջ իսկ, ան նշխար մըն է մեզի համար, թանկագին և նուիրական, ու յետոյ ա՛յնքան այժմէական որ կարծես այսօր գրուած է:

ՇԱՆԹ

Բ Ա Ն Տ Ի Ն Մ Է Ջ

Ս. Ա. ՀԱՍՏՈՒՆԵԱՆԻՆ

Թուրքական խուլ աշխարհի մի մուր համբուն վրայ
[կորած,
Մորոտած ձե՛ր գայլի պէս, կամ սղու պէս խաւճարած,
Որ գիշերով կորսուե՛ր է ճորճորին մէջ սա՛րի,
Ա՛յդպէս հոգւոյս աղաղակն հեռուէն քե՛զ կ'երկարի...:

Դո՛ւն աղօթով ու խուկնով սնած հոգի լռելեա՛յն,
Դո՛ւն երազի միսքիք քուրմ, դո՛ւն հիւն սկիւն սր-
[բուքեան,
Դո՛ւն սիրոյ խաչ՝ ակամայ այլակերպուած նիզակի,
Խաղաղութեան ախոյեան՝ կազմերուդ տակ ուզ-
[միկի...:

Դուցե՛ այգե՛ր կ'երագես, քու հորիզոնդ խո՛ւց մ'է
[խա՛ր...:

Վնիս աչերդ կը քոջին, ու գայրոյքդ խելագա՛ր
Բանաստեղծի նիհար ձե՛ռքդ կը զարնէ պատերուն...:
Ո՛չ մեկ շունկ, երէ ոչ խեղճ արձագանգ շուարուն...:

Ու կը դիտես բախտիդ ծառը որ մուրիդ մէջ կ'անի:
Հարցեր կուտաս դուն ի գո՛ւր անոր քե՛րբ կը
[հանի

Վսեմութիւնը նորին, փոքրիկ-Սասուած, կայսր Չար,
Ներում շնորհել ոնրապարս մեղքերուդ զոր չնանչ-
[ցար...:

Ու կը դիտես դողալով կարմիր արիւնը քոփիդ,
Կարմիր արիւնը քուփիդ, ու կը փղձի խեղճ
[հոգիդ...:

Ոչ մեկ ընկեր մտերիմ՝ որ քեզ լսե, բայց գուցե՛
Ոնրագործ մ'որ ոտքիդ տակ հուսկ իր աչերն կը գոցե...:

Պիտի կրկնե՛նք, ո՛վ ընկեր, քու կենդանի դամ-
[բանիդ,

Այն ուզմական բարբառները քաղորդն միամիտ,
Թե՛ երկարի շղթաներ կը կոտորուին անաբեկ,
Արդարութիւնն է յաղթող, չի քաղուի լոյսը երբեք...:

Ու անաւոր, ու վնիս Արեւոյսով մ'անխնայ,
Երբոր շեփորը հնչէ, ու ժողովուրդն արթննայ,
Քո՛ւ արիւնով, քո՛ւ մասով, քո՛ւ զնսանիդ քարին
[վրայ,

Հուսկ «Աս-հակզի» կը գրես դրդազգող բրա-
[նութեան...:

Հո՛ւսկ «Աս-հակզի» քաղերուն, մակններուն,
[գահերուն...:

Հո՛ւսկ «Աս-հակզի»ն անոնց որ Սասուածներու
[պէս, հեռո՛ւն,

Սմբոխներու կ'արտօնեն մա՛հը նիւաղ հեռանում...:
Հո՛ւսկ «Աս-հակզի»ն զոր գուցէ կնկես կեանքիդ
[կնիքով...:

Ռ. ՍԵՒԱԿ

Մեր մեծ արձակագիրին՝ Ռուբէն Զարդարեանի անդ-
րանիկ զաւակը՝ Պ. Ռաֆայէլ Զարդարեան, որ Պոլիս վե-
րադարձաւ կովկասէն, մեզի տրամադրեց հետեւեալ զգա-
յուն գրուածքը՝ ուղղուած՝ իր պաշտելի Հայրիկին ու մեր
անստղիւտ վարպետին:
ՇԱՆԹ

Հ Ա Յ Ր Ի Կ Ի Ս

Մայիսեան երգով, գարնան թեւերով, իմ հո-
գիս խելառ դէպի քեզ կու գայ, քեզի՛ կը թռչի...:

Հայրի՛կ, կը զգամ՝ որ այս առաւօտ, գարու-
նին հետ, ոտքի կ'ելլես վերջապէս ու կարօտալի
աչքերդ արտասուքով յորդուն՝ տառապանքի
անյայտ վայրէջ, դէպի մեզի՛ կը քալես...:

Հայրի՛կ, իմ բոլոր սրտիս մի՛ակ հանգրւան,
միակ լուսեղէն եզերք կախարդուն, իմ միակ
իտէալ, իմ կեանքի իմաստ, իմ սէր անսահ-
ման...:

Ծաղիկները բացուեցան, արտերը հեռուն կա-
նաչ են նորէն, զեփիւռը նորէն քնքո՛ւչ է այն-
պէս, գարո՛ւնն է, գարո՛ւնն է... Գանգուրներուս
շուրջ, պտակն հրացնծուն լիւաներուն, գեղեցիկ
չէ՞...:

Ուղիներ, հեռաւոր, անդալար, անապատի
ուղիներ՝ հանդարտեցէ՛ք. ուրականներ ահաւոր,
հրավառ աւազներու խորշակներ՝ դադա՛ր առէք.
Կը զգամ՝ որ Հայրիկս այս առաւօտ ոտքի կ'ելլէ,
դէպի մեզի՛...:

Թո՛ղ մերկ ոտքերն չարունոտին աւազին վրայ,
իր բազմատանջ ճակատին շուրջ՝ ա՛րև, շողերդ
բարի՛ թո՛ղ ըլլան...: Ահա երազուն աչքերը, ան-
խորտակ հոգիին դեռ ըմբոստ նայեա՞ծքով. ահա և
իր մազերն ալխառն, ա՛րև, եթէ կրնաս, շողե-
րովդ սեւցո՛ւր զանոնք...:

Անիկա յոգնած է. անիկա տառապած է՝ տա-
ռապանքովը նւիրական իր ցեղին. անիկա տոգոյն
է ու տրտում՝ հայրենաբաղձ իր երազներուն
տրամութիւնով...: Բայց այս առաւօտ, վերջա-
պէս, գարունին հետ հայրիկս, մեզի կու գայ...:

Ես կը նետեմ խոպոպներէս լիւաներն հրա-
սարսուռ, դէպի դալար դաշտերէն ու ոսկեծուփ
արտերէն՝ մոռնալով արցունքը քայլերուս տակ
մեռնող ծաղիկներուն:

Ես քեզի՛ կուգամ, Հայրիկ, մայիսեան եր-
գով, գարնան թեւերով, փարելու փոշեթաթաւ
ծունգերուդ և աչքերս, խենթութիւնով լցուն
աչքերս՝ նւիրական կուրծքիդ վրայ թաղե-
լու...:

Ռ.Ս.ՅԱԿԷԼ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ՅԱԻՏԵՆԱԿԱՆ ԲԱՌԸ

Եկո՛ւր , մօտեցի՛ր որ մտերմաբար ,
 Բառ մը փրսփրսամ .
 Կ'ուզէի որ զայն ո՛չ ոք իմանար ,
 Իմ ականջս անգամ
 Պէտք չէ՛ որ լրսէ : Պէտք չէ՛ որ լոյսի
 Համբոյր ըստանայ ,
 Մ'թնուորտին իսկ ընաւ չի քսուի ,
 Որ չի հեռանայ :
 Պէտք չէ՛ , պէտք չէ՛ որ իրերը բոլոր
 Կաթիլ մը գողնան ,
 Հոգիէս գտուող կարմիր բառէն , որ
 Դո՛ւն նանչնաս միայն :
 Եկո՛ւր , այդ բառը կ'ուզեմ փրսփրսալ
 Քեզի զաղտնաբար . . . :
 Բայց ո՛չ , կ'ուզեմ որ զայն քու ականջդ ալ
 Երբեք չիմանար . . . :

ԹԵՐԵՒՍ , Ո՞Վ ԳԻՏԷ . . .

Թերեւս , ո՞վ գիտէ , չի տեսնեմ դարձեալ .
 Հանդիպում մը որ վերջինը ըլլայ .
 Մութին մէջ մոռցուած կայծ մը շողափայլ ,
 Սարսուռ մը , պահուած՝ մարմինիս վրայ :
 Սպասումէն վերջ , որ կը սկսի լալ ,
 Ոգեկոչում մը սիրոյ հնօրեայ .
 Տենջանքի յառնող , դժբախտ թերեւս ալ ,
 Յոյս մը որ սիրտիս մէջ կը յամենայ :
 Ձեռքի սեղմումով , անո՛ւշ , ժպտադէմ ,
 «Տեսութիւն մը» . . . : Յետոյ իմ քովէս
 Խոյս կու տաս զգուռող նուագի մը պէս :
 Թերեւս երազիս մէջ քեզ փնտրուեմ ,
 Ու չի հանդիպիմ նայուածքիդ դարձեալ ,
 Դո՛ւն որ իմ մուսաս կրնայիր ըլլալ . . . :

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Օհ , չեմ սիրեր հանդարտութիւնը ծովին ,
 Եւ ընութեան տարտամութիւնն այս անդորր ,
 Երբ հոգիիս ալիքները կը յուզուին ,
 Երբ իր խորքով խռովուած է ու պղտոր :
 Ո՛չ , չեմ ուզեր որ նայուածքները ժպտին ,
 Երբ աչքերըս մշուշոտ են : Ձե՛մ ուզեր
 Որ ծաղիկներն արշալոյսին մէջ փթթին ,
 Սիրտիս ծաղիկն երբ խռիւի է փոխուեր :
 Ձե՛մ ուզեր որ այգը ժայթքէ ցայգէն մութ ,
 Երբ այս գիշեր հոգիս կու լայ սարսուալիւր . . .
 Օհ , կ'ուզեմ որ ցամքի աղբիւրը սիրոյդ ,
 Երբ ան սիրտիս մէջ ուղիսօրէն չի՛ հոսիր :

ԽՈՍՏՈՎԱՆԵԼԷ ԵՏՔԸ

Ձի կրցայ զսպել ճիչը պաշտումիս ,
 Ու Սէրը քեզի խոստովանեցայ .
 Ըսի թէ շունչդ կ'արբեցունէ զիս ,
 Ու տրրամութիւնըս քեզմով կը ցնծայ :
 Ըսի նաեւ թէ երա՛զն ես կեանքիս ,
 Եւ քերթուածներուս բո՛յրը խտացած ,
 Ու զիրի առի բառերն , որ հոգիս
 Կ'ուզէր որ քեզի չըսէ ծայնով ցած :
 Բայց ահա՛ չղջումն ունիմ ես անոնց .
 Հպարտութեանս շէնքն ինչպէ՛ս փցուցի ,
 Ինչպէ՛ս սեւցուցի երազս հեշտազօծ ,
 Ու սիրտիս սափորն ինչպէ՛ս կտորեցի :
 Ինչո՞ւ ինքզինքըս կը զգամ մտատանջ ,
 Խոստովանելէս ետքը սէրս անեղծ . . .
 Ինչո՞ւ կը թուի ինծի թէ առաջ
 Աչքիդ աւելի բարձր էի ու մեծ . . . :

ՊԱՐՏՈՒԱԾ ՔԵՐԹՈՒԱԾԸ

Տաղի մը մէջ նկարեցի գեղեցկութիւնն ատտիկեան . . .
 Բառերն այնպէ՛ս տարածեցի մարմնին վրայ հեշտակուռ ,
 Որ քօղէ մը աւելի մերկ շեշտեցին լոյսն իր միսին :
 Արշալոյսով օձանեցի մոյնքը դէմքին արփազեղ ,
 Հաղարջներու մէջ թաթխեցի շրթունքները բոցերանգ ,
 Ու կուրծքերը ձուլեցի ես բաժակին մէջ շուշանին ,
 Ինչպէս նաեւ իր վարսերէն ճառագայթներ քաղեցի . . .
 Կը կարդամ տաղս , որ չէ կրցած իր Տիպարին կեանք մը տալ ,
 Բառերն ինչպէ՛ս խուլ կը հնչեն , ո՛րքան կեղծ են ու անզօր ,
 Շունչըս ինչպէ՛ս սեւցուցած է հրակետողը աչքերուն ,
 Եւ վանկն ինչպէ՛ս խանգարած է դաշնակութիւնն իր ձեւին :
 Ու զայրոյթէս կը պատրուտեմ թերի քերթուածս այդ տկար ,
 Ինչպէս ձեռքը արծանագործ պիտի յանկարծ քայքայէր
 Իտէալին քանդակումը , յաւերժօրէն անկատար . . . :

ՀԱՅ ՀՈՐԻՉՈՆԵՆ

Օր. Մ. Պերպերեանի Երգահանդեսը. — «Զինուորի օրագիրս». — Ահարոնի նախակներուն մեջ. — Կովիսա վարդապետ կը սկսի նուագել ու երգել:

Ինչպէս նախապէս յայտարարած էինք, յունիս 1ին, կիրակի օր, Իւնիօն Ֆրանսէզի մէջ տեղի պիտի ունենայ Օր. Մաննիկ Պէրպերեանի վերջին երգահանդէսը: Յայտագիրին առաջին մասը կը պարունակէ Բերկոյէզի Մեղեդին, Կ. Ֆոսէի Իսպանուհի Վարդերը, Հանրի Տիւբարքի Ճամբորդութեան հրաւերը և Ժ. դարու երկու երգեր: Ծանօթ դաշնակահար Պ. Հէկէ առաջին անգամ ըլլալով պիտի նուագէ Պ. Օննիկ Պէրպերեանէ չորս կտորներ, Նախերգակ, Գեղջիակակ Տոն, ձեռնակ փայտե ձիու մը վրայ և Արարակակ ձիարշառ:

Երկրորդ մասը գրեթէ ամբողջութիւնով նուիրւած է Հայկական տոնմիկ երաժշտութեան, բացի Եօրէնի Բրիքոկէ և Չայքովսքի-Լիստի Բօլոնիզէն, զորս տաղանդաւոր դաշնակահարը՝ Պ. Հէկէ պիտի նուագէ: Օր. Պէրպերեան պիտի երգէ Կոմիտաս Վարդապետի դաշնակած Զինարի ետրը, Երկինքն անկել է, ինչպէս նաև Հայաստանը յայտնի երգերը: Դարձեալ առաջին անգամ ըլլալով Օր. Պէրպերեան պիտի երգէ Պ. Օննիկ Պէրպերեանի եղանակած՝ Ա. Իսահակեանի ինքնատիպ բանաստեղծութիւնները. Ո՛վ դու ջանեղ հպարտ հասակ, Ձան գարուն, Մառաղ ջան և Աշագեազի աղոյ:

Վստահ ենք որ Պոլսահայ գեղարուեստասէր հասարակութիւնը պիտի փութայ Իւնիօն Ֆրանսէզ, ծափահարելու համար երկու երիտասարդ տաղանդաւոր Պէրպերեանները:

ԶԻՆՈՒՈՐԻ ՕՐԱԳԻՐՍԸ, որուն հրատարակութիւնը նախորդ թիւով սկսած էինք, պիտի շարունակենք յաջորդ թիւով:

Մօտ առենէն, ապահովաբար, այլևս ոչ ոք պիտի ուզէ կարդալ այդ օրագիրը, որովհետև ահագին անջրպետ մը պիտի բացուի մեր ներկային ու անցեալին միջև: Հեզնանքի նիւթ պիտի հայթայթէ միայն մեր գինուորական շրջանը, ու բոլորովին պիտի դադրի շահեկան ըլլալէ: Ահա թէ ինչո՞ւ հեղինակը ուզեց այդ գրուածքը այժմէականութեան հոսանքին յանձնել:

ՇԱՆԹԻ 22րդ թիւին մէջ Ա.ՀԱՐՈՆԻ նամակը (ուղղուած՝ իր գրասէր լաւագոյն բարեկամներէն՝ Դաւիթ Պողոսեանի,) օտար ձեռքէ մը ընդօրինակուած ըլլալուն համար՝ գրեթէ մերկացած է իր գեղեցկագոյն մասերէն (ինչպէս Շանթի 20րդ թիւին մէջ գրուած նամակը՝ իր լաւագոյն մասերէն) և ուր սպրդած են հետեւեալ սխալները.

Տող	Միայ	Ուղիղ
5	երկփեղկեայ	երկփեղկեայ
15	կը ծաւալին	կը ծուարին
20	յաւիտենական ընդմէջէն	յաւիտենական խնթութեան ընդմէջէն
33	թող անոնք կաղկանձեն	թող անոնք ոռնան կաղկանձեն

Երկրորդ սիւնակ՝
9 ինչ դառն Սերունդ և ինչ Սերունդ
19 անողորմ վիշտս անպատում վիշտս

Այս տղին սկսած պիտի է կարդալ՝
«Եւ սուգս ու անպատում վիշտս խորախոր կը խորունկնան. կը ծովանան, և այս զազիր մենութեան և անպատին մէջ, կիսախենթի պէս կը վազեմ այդ Տեսիլքին, այդ յաւիտենական կրկններեւոյթին որ կը մօտենայ, կը մօտենայ բայց չի գար... որ կը կանչէ, կը կանչէ», բայց չի կենար... և այսպէս, արշաւելէն, թռելէն, ամէն օր, ցայգ և ալ, այդ ցնորքին ետեւէն, Անոնց հետ, Անոնց Երգին ի լուր, Դանիէլին և Սիամանթօին Ուաչապատկերին դէմ. — աղօթասաց և այլն...»

Իսկ նամակին վերջին տողերը ա՛յնքան հեռաւոր և իրարու հետ անկապ մասերէ քաղուած են որ զայն կը վերջացնեն. գրեթէ ցուրտ և մերկ վիճակի մը մէջ: Ինտնցմէ տակաւին, շատ առաջ պէտք է կարդալ սա passageին նման մտերիմ տողեր «... պիտի լսես Երգս՝ որուն ծիրերն ու առէջները կը հինեմ, և ասպարէզներն ու մարդերը կը չափագծեմ հիմա. — և, իրաւ ալ, առաջին օրէն իսկ, պիտի սկսիմ քանդակել որովհետև ա՛յնքան ի վաղուց արդէն, պատարաստ են արմատները. — Այլևս, ուրիշ աստղ և նպատակ չկայ ինձի. ես Անոր, Հայաստանի քերթողական Մեհեաններուն նախասահմանուած զոհն եմ. — Արիւնս, մինչև յետին կայլակը պիտի ծխայ, պիտի խնկանայ Անոր բազինին վրայ և այլն և այլն:»

Մեր լաւագոյն և ուժեղ բանաստեղծներէն՝ Ահարոն՝ կը խնդրէ մեզմէ ծանուցանել թէ՛ Շանթի 27րդ թիւի «Բայլերգ»ներու մրցումին մէջ զԵՐՈւած «Փա՛ռք քեզ, ո՛վ Հայաստան» քերթուածը՝ 1918 նոյեմ. ամիսին վերջերը գրուած ըլլալով՝ ինքնին կու գայ հաստատել թէ ակ չի գրուած ուեկ քերթի կամ մրցումի համար, չստղծ իրեն ո՛չ մեկ կանխակալ յարակնութիւն: Նոյն քերթուածին մէջ սպրդած են հետեւեալ վրիպակները. —
3րդ տուն, 4րդ տող՝ ... կիներ, քոյրեր պիտի ըլլայ՝ կիներ, կոյսեր և ին. —
6րդ տուն՝ 1րդ տող՝ «վերէ՛ժ վերէ՛ժ վերէ՛ժ» պիտի ըլլայ «վերէ՛ժ, վերէ՛ժ, վերէ՛ժ յաւէտ» և այլն:

Գեղարուեստից Պաշտպան Միութիւնը Բարիզէն ստացաւ ապրիլ 27 թուակիր նամակ մը, որ խիստ մխիթարակական տեղեկութիւններ կու տայ Կոմիտաս վարդապետի մասին: Վիլ Էվառտի դարմանատան մէջ, առողջական վիճակը շատ լաւ է, ախորժակը և քունը նմանապէս դէպի ապաքինում զգալի փոփոխութիւն կը նշմարուի: Ամէն օր սիրով լողանք կը ստանայ: Երկու տարիէ ի վեր դաշնակէն խորշոզ և երգի խազ մը իսկ արտաբերելու չափազանց դժկամակ վարպետը այսօր դաշնակ կը զարնէ ու կ'երգէ. հաճոյքով կը խօսի բժիշկներուն և հիւանդապահներուն հետ, որոնք միշտ յուսալից են:

ՇԱՆԹՍՐԳԵՒ